

ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД ОСНОВНИХ ДОКУМЕНТІВ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ ПРО СОЦІАЛЬНУ КОМУНІКАЦІЮ¹

У статті зроблено загальний огляд основних документів Католицької Церкви про соціальну комунікацію у ХХ столітті. Розглянуто папські енцикліки, декрет II Ватиканського собору, документи Папської Ради у справах соціальної комунікації, документи конгрегацій Римської курії та деякі папські документи, що дотичні до соціальної комунікації, папські послання з нагоди Всесвітнього дня комунікації.

Ключові слова: соціальна комунікація, засоби соціальної комунікації, інформаційна епоха, інформаційне суспільство, масова комунікація.

Друга половина ХХ століття – це період глобальних змін через розвиток масової інформації та інших комунікативних засобів, який охопив мільярди людей. Під впливом масової комунікації людство ще більше входить у глобалізацію, змінюючи способи спілкування та відносини між людьми і суспільствами². Людина стала *homo comunicans*. Фактично всі сфери нашого щоденного життя пронизані різноманітними інформаційними потоками: від отримання необхідних відомостей про останні новини прожитого дня до аналізу подій, новин. Це, своєю чергою, переросло в так зване «інформаційне суспільство»³.

Папа Іван Павло II назвав інформаційний «всесвіт», що єднає ціле людство й обертає його на велике глобальне село⁴, «найпершим Ареопагом нашої доби». Святіший Отець стверджує:

---

¹ Стаття ґрунтується на матеріалах видання: *Церква і соціальна комунікація* / упоряд. М. Перун. Львів 2004.

² Див. *Короткий оксфордський політичний словник*. Київ 2006, с. 127-130.

³ Див.: Pier Cesare Rivoltella. *Teoria della comunicazione*. Brescia 1998, с. 64-66.

⁴ Концепцію «глобального (чи світового) села» розробив канадійський теоретик комунікації Маршалл Мак-Люен. Див.: Marshall McLuhan. *Understanding Media. The Extensions of Man*. New York 1964.

Засоби соціальної комунікації вже набрали такої ваги, що стали для багатьох головним помічником в освіті й постачальником інформації, головним наставником і натхненником в особистих, родинних та суспільних діях. Молоде покоління – то й взагалі підрастає у світі, який витворюють і визначають мас-медіа.⁵

Такі поняття, як «інформаційні війни», «медіавплив», «відеозалежність», «фейки в медіа», що є частиною діяльності масової комунікації, стали щоденно присутніми в житті кожної людини. Душпастирська інструкція «Aetatis novae» («За нової доби») Папської Ради у справах соціальної комунікації так характеризує згадані поняття: «Ці терміни унаочнюють важливий факт: сьогодні більша частина того, що люди знають і думають про життя, так чи інакше зумовлена медіа; та й сам людський досвід значною мірою набутий завдяки цим засобам і позначений їхнім впливом»⁶. Засоби масової інформації охоплюють практично всі сфери нашого життя: від приватного до професійного. Це докладно окреслено в документі «Communio et progressio» («Єдність і розвиток»):

Сучасна людина не може обійтися без інформації – чіткої, докладної, надійної та правдивої. Без неї вона не зможе пізнати той вічно мінливий світ, у якому живе, не зможе пристосуватися до щоденних життєвих оставин. Пристосовуючись, людина щоразу мусить приймати якісь рішення, а вони мають спиратися на повні та правдиві знання. Інакше людина не зможе відігравати відповідальну роль у суспільстві й стати діяльним учасником його економічного, політичного, культурного та релігійного життя.⁷

Остання декада ХХ століття принесла радикальні досягнення в розвитку засобів комунікації, зокрема швидке прогресування вже наявних телекомунікаційних та медійних технологій, а також появу нових: супутникового інтернету, кабельного телебачення, волоконної оптики, комп'ютерної графіки, інших комп'ютерних та цифрових технологій, соціальних мереж тощо⁸. Щоправда, це не тільки розвиток і вдосконалення технологій «в соціальній комунікації – це щось більше, ніж просто технологічний переворот», бо теперішня революція в мас-медіа «тягне за собою глибоке перетворення тих чинників, крізь які люди сприймають довколишній світ, за допомогою яких перевіряють і висловлюють сприйняття»⁹. Можна ствердити, що технологічний розвиток медіаіндустрії формує новий світовий

⁵ Іван Павло II. *Redemptoris Missio* // *Церква і соціальна комунікація*, с. 341.

⁶ *Aetatis novae* // *Церква і соціальна комунікація*, с. 142.

⁷ *Communio et progressio* // *Церква і соціальна комунікація*, с. 100.

⁸ Див.: *Aetatis novae* // *Церква і соціальна комунікація*, с. 142.

⁹ Там само, с. 143.

інформаційний порядок «міжнародної системи виробництва, розподілу та споживання інформації»¹⁰.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття Церкви в Україні почали ширше використовувати медіа у своїй діяльності. Вони випускають свої газети і брошури, створили свої видавництва і програми на телебаченні й радіо, ведуть інтернет-сторінки, поширюють інформацію через різноманітні соціальні мережі. Крім того, вони проводять фестивалі релігійних пісень чи фільмів, з'їзди молодих християн чи представників різних віросповідань, міжконфесійні чи міжрелігійні семінари – тобто вдаються до різних форм безпосереднього людського спілкування, яке отримує висвітлення в тих же засобах інформації. Глобальний розвиток соціальної комунікації зачіпає також церковно-пасторальне життя, вносячи нові ініціативи й нові можливості для служіння та євангелізації.

Саме тому українські Церкви, зокрема УГКЦ, повинні не тільки використовувати й розвивати власні засоби соціальної комунікації та реалізовувати спільні з іншими структурами медіапроекти, а й усебічно аналізувати діяльність засобів комунікації та декларувати свою позицію щодо неї. Допомогти визначенню й розвитку цієї позиції та критичному сприйняттю діяльності засобів соціальної комунікації може ознайомлення з документами Католицької Церкви, присвяченими цьому питанню, та ґрунтовний їх аналіз. Сучасні можливості та виклики, породжені засобами масової комунікації, впливають на всі інституції суспільства, зокрема і Церкву. Тож треба якісно використовувати ці засоби для служіння суспільному благові, водночас даючи їм морально-ціннісні орієнтири.

Папські енцикліки

У ХХ столітті першим папським документом про засоби комунікації була енцикліка Пій XI про кінематограф «*Vigilanti cura*» («Невсипуща турбота», 1936)¹¹. Кінофільми в ній розглянуто як тогочасний електронний засіб інформації та як вид мистецтва. Папа не тільки застерігає про небезпеку виникнення моральних проблем, що їх породжувало кіно, яке почало набувати більшого впливу, ніж преса, а й пропонує певний позитивний підхід, що ґрунтується на позитивному досвіді діяльності «Легіону пристойності», організованого у США близько 1930 року¹². Рух об'єднав низку священників і мирян, які зобов'язалися не дивитись аморальних фільмів та вживати необхідних заходів, щоб громадськість дивилася й підтримувала морально правильні

¹⁰ Ентоні Гіденс. *Соціологія*. Київ 1999, с. 462.

¹¹ Пій XI. *Vigilanti Cura* // *Церква і соціальна комунікація*, с. 28-38.

¹² *Церква і соціальна комунікація*, с. 26.

фільми. До нього пристало доволі багато прихильників, і саме вони змусили як режисерів і продюсерів, так і власників кінотеатрів дотримуватися моральних норм. Папа Пій XI хотів поширити це починання на весь світ.

Ця енцикліка вперше привернула увагу католицької єрархії до кінематографу. У ній постановлено, що кінотеатри, які належать Церкві, зобов'язані власними силами промоціювати добрі та якісні фільми. А щоб запровадити систему оцінювання моральної якості фільмів, було рекомендовано створити «національні кінематографічні бюро»¹³. Згодом ця структура стала частиною церковних бюро у сфері соціальної комунікації.

Друга енцикліка в цій царині, видана папою Пієм XII у 1957 році, називалася «*Miranda prorsus*» («Дивовижний поступ») ¹⁴. До міркувань Пія XI про кінематограф там додано аналіз радіо й телебачення та розвинуто підхід Церкви до цих електронних засобів інформації. Папа Пій XII виявляв жвавий інтерес до цієї царини новочасної технології та присвятив їй понад 60 своїх промов і текстів¹⁵. Він розширив повноваження Папської кінематографічної комісії, включивши до сфери її компетенції справи радіо і телебачення. У своїй енцикліці папа показав, що має чітке розуміння суті цих засобів і позитивний підхід до їхніх можливостей у плані здійснення душпастирських потреб, виразно бачить майбутні тенденції їхнього розвитку та аналізує їхній вплив на людей. Він особливо наголошував на потребі правди.

Коли незабаром почали готувати документ II Ватиканського собору про засоби комунікації, ця енцикліка, разом із навчанням папи Пія XII про ідеальний фільм (Апостольське повчання «*Il film ideale*» («Досконалий фільм»), 1955)¹⁶; Апостольський лист «*Proclamant Ste Claire patronne céleste de la télévision*» («Проголошення св. Клари небесною Покровителькою телебачення», 1958)¹⁷), стала для нього важливим джерелом.

Декрет II Ватиканського собору «*Inter mirifica*»

Історія праці над Декретом II Ватиканського собору про засоби соціальної комунікації «*Inter mirifica*» («З-поміж дивовиж», 1963)¹⁸ була непростою.

¹³ Церква і соціальна комунікація, с. 26.

¹⁴ Пій XII. *Miranda Prorsus* // Церква і соціальна комунікація, с. 42-71.

¹⁵ Церква і соціальна комунікація, с. 40-41.

¹⁶ Див.: Пій XII. Апостольське повчання *Il film ideale*, 1955 (http://w2.vatican.va/content/pius-xii/it/apost_exhortations/documents/hf_p-xii_exh_25101955_ideal-film.html).

¹⁷ Див.: Пій XII. Апостольський лист *Proclamant Ste Claire patronne céleste de la télévision*, 1958 (http://w2.vatican.va/content/pius-xii/fr/apost_letters/documents/hf_p-xii_apl_21081958_st-claire.html).

¹⁸ Див.: *Inter mirifica* // Церква і соціальна комунікація, с. 77-86.

На початку підготовки до собору про це питання мова не заходила. Аж в останній момент приготування документів до Секретаріату собору було надіслано пропозицію від Підготовчої комісії з питань сучасних засобів апостоляту ввести його до порядку денного.

Ця сама комісія запропонувала і проект документа зі 114 пунктів, який, за ухвалою Головної підготовчої комісії собору та після затвердження його папою Іваном XXIII, було включено для опрацювання на соборі. Соборові Отці обговорювали цей проект на двох пленарних сесіях (1962 і 1963 років). На першій перед цим питанням вони довго й напружено обговорювали справи літургії, і деякі спостерігачі зазначали, що для багатьох Отців питання про засоби комунікації стало своєрідним відпочинком після попередніх напружених дискусій. Однак загалом запропонований проект зазнав нищівної критики, тож його було вирішено переробити. Між першою і другою пленарними сесіями документ скоротили зі 114 пунктів до 24 та понизили в статусі – від конституції до декрету. Його чимало критикували й перед остаточним ухваленням як такий, що не відповідає стандартам собору, і недосконалий з фахового погляду. Коли документ ухвалювали, в цілому «за» голосували 1598 Отців, «проти» – 503, 11 утрималися. Це була найбільша кількість голосів «проти» за весь час роботи собору. Проте на урочистому остаточному голосуванні у присутності папи число голосів «проти» зменшилося до 164.

Утім, незважаючи на різні критичні закиди щодо декрету «*Inter mirifica*», треба відзначити й позитивні сторони цього документа, зокрема такі:

- Уперше в історії Церкви вселенський собор обговорював питання про засоби комунікації та видав відповідний документ.
- У декреті вперше запроваджено сам термін «засоби соціальної комунікації», який охоплює щось більше, ніж просто «засоби масової інформації», «масова комунікація», «аудіовізуальні засоби інформування» чи «технології поширення інформації», тому що вказує на форми спілкування людей у суспільстві. А сюди належать не тільки преса, радіо, кіно й телебачення, а й театр, публічні заяви, плакати, реклама, касети, платівки тощо. У цьому терміні можна побачити наголошення на груповій комунікації, оскільки соціальна комунікація включає в себе, крім комунікації за допомогою сучасних технічних засобів, ще й інші форми людського спілкування, по-різному виражені в різних суспільствах і культурах. Термін «засоби соціальної комунікації» було ухвалено соборовими Отцями без довгого обговорення, і згодом його почали використовувати в інших церковних документах, зокрема в Кодексі канонічного права 1983 року.
- Цим декретом запроваджено Всесвітній день комунікації – єдиний особливий день, запропонований II Ватиканським собором. Починаючи

від 1967 року, в цей день папа виступає зі своїм посланням, яке слід розглядати як важливий внесок до церковного вчення про різні аспекти суспільного спілкування.

- «*Inter mirifica*» наголошує на фаховій підготовці служителів Церкви, щоб вони могли відповідати вимогам часу. Окремі пункти присвячено медіа-освіті мирян.
- Декрет також пропонував реорганізувати у Ватикані головну установу, яка займалась би справами комунікації¹⁹. У 1964 році папа Павло VI апостольським листом «*In fructibus multis*» («Серед багатьох плодів»)²⁰ модифікував Комісію у справах засобів соціальної комунікації. У цьому ж декреті собор «постановляє і наказує», щоб для координації спільних заходів, виховання сумління вірних і спонукання католиків до роботи в царині соціальної комунікації повсюдно були засновані національні бюро у справах преси, радіо й телебачення.
- В окремому параграфі соборові Отці доручають Папській комісії у справах засобів соціальної комунікації видати «за допомогою експертів із різних країн» душпастирську інструкцію, в якій розвинути, деталізувати й обґрунтувати церковне вчення в цій царині.²¹

Документи Папської комісії (Ради) у справах соціальної комунікації

Душпастирська інструкція «*Communio et progressio*» («Єдність і розвиток»)²² була ухвалена папою Павлом VI без жодних змін у 1971 році. Дуже ретельна й ґрунтовна міжнародна співпраця над нею тривала 8 років. Це колективний витвір багатьох досвідчених людей, які є фахівцями у сфері соціальної комунікації. Недарма «*Communio et progressio*» вважається «великою хартією» християнського суспільного спілкування, «документом, що виявляє найпозитивніший, найфаховіший і найконкретніший підхід до засобів комунікації та їхнього значення в очах Церкви»²³. У богословському плані ця інструкція перевершує всі інші документи, даючи дороговкази «для подальших міркувань та глибшого розроблення проблеми: Христос постає як досконалий комунікатор; Євхаристію потрактовано як приклад

¹⁹ Див.: Про заснування та реорганізацію Папської інституції, відповідальної з 20 січня 1948 року за кінематограф, а з 2 квітня 1964 року – за соціальну комунікацію, див.: *Annuario Pontificio*. Città del Vaticano 2002, ст. 1610-1611.

²⁰ Павло VI. Апостольський лист *In fructibus multis*, 1964 (http://www.vatican.va/content/paul-vi/it/motu_proprio/documents/hf_p-vi_motu-proprio_19640402_in-fructibus-multis.html).

²¹ Див.: *Inter mirifica* // *Церква і соціальна комунікація*, с. 75-76.

²² Див.: *Communio et progressio* // *Церква і соціальна комунікація*, с. 90-136.

²³ *Церква і соціальна комунікація*, с. 89.

сопричастя через комунікацію; вказано також на роль Святого Духа й тринітарного виміру в усьому християнському спілкуванні»²⁴.

Міркування про внесок засобів комунікації у розвиток людства займають майже половину тексту інструкції. Документи, що раніше готувалися й виходили в Католицькій Церкві, тяжили до наказового тону, в них йшлося здебільшого про права й обов'язки Церкви. Натомість у «*Communio et progressio*» помітно радше сподівання на особисту відповідальність людини.

Через 20 років після створення «*Communio et progressio*» Папська Рада у справах соціальної комунікації видала другу душпастирську інструкцію про засоби соціальної комунікації – «*Aetatis novae*» («За нової доби», 1992)²⁵, у якій соборові та післясоборові рішення достосовано «до нових реалій». Текст цієї інструкції не так досконало опрацьований, як текст «*Communio et progressio*», і містить багато цитат із попередніх документів. Ця інструкція не містить окремого пункту про рішення папи Івана Павла II та не претендує – в мінливих і швидкоплинних обставинах переломного періоду історії – на остаточне слово. Її автори хотіли тільки спонукати й заохотити тих, хто долає практичні душпастирські проблеми, породжені новими реаліями. Тут наголошено на важливості пастирського планування і навіть додано елементи такого плану для сфери соціальної комунікації. На відміну від попередніх церковних документів, виразно орієнтованих на засоби масової інформації, «*Aetatis novae*» твердить, що мас-медіа не повинні применшувати значення альтернативних (народних і традиційних) засобів спілкування, оскільки ці засоби уможливають більшу особисту участь у поширенні Євангелія, глибше зворушують людські почуття. Отже, ця інструкція визнає суспільну цінність усіх форм комунікації.

Папська Рада у справах соціальної комунікації час від часу видає душпастирські відгуки щодо проблем, які особливо хвилюють кожну людину та суспільство загалом, а тому не можуть не хвилювати Церкву. Одна з таких проблем – зображення зла в мас-медіа. Її не раз торкалися папи у своїх зверненнях, про неї йшлося як у згаданих вище, так і в інших документах Церкви. Однак у Душпастирському відгуку Папської Ради 1989 року «Порнографія та насильство в засобах соціальної комунікації»²⁶ цю проблему вперше ґрунтовно вивчено: подано визначення, виявлено причини й наслідки та показано можливі способи зарадити цій біді. В цьому документі порнографію і насильство пов'язано між собою як дві сфери, що дуже часто перетинаються, маючи в основі одні й ті самі вади людського

²⁴ Там само.

²⁵ *Aetatis novae* // *Церква і соціальна комунікація*, с. 140-158.

²⁶ «Порнографія та насильство в засобах соціальної комунікації» // *Церква і соціальна комунікація*, с. 162-170.

життя і суспільного буття. Документ розглядає зображення насильства й порнографії у книжках, журналах, фільмах, радіо, телебаченні, театрах, відеопродукції та рекламі, а також подає конкретні рекомендації щодо боротьби з цим злом професійним комунікаторам, батькам, учителям, молоді, державній владі, Церкві та релігійним групам.

Мас-медіа дають чимало можливостей для екуменічної співпраці в царині суспільного спілкування, тож не дивно що Папська Рада у справах соціальної комунікації приділяє цьому питанню чималу увагу. Ще в 1971 році вона опублікувала «Загальні критерії екуменічної співпраці», ухвалені як експеримент на 5 років. А в 1989 році, ретельніше опрацювавши цей документ, вона прийняла «Критерії екуменічної та міжрелігійної співпраці у сфері комунікації»²⁷, які значною мірою спираються на міркування II Ватиканського собору та відповідних ватиканських установ: Папської Ради для сприяння християнській єдності та Папської Ради у справах міжрелігійного діалогу.

Одним із напрацювань Папської Ради у справах соціальної комунікації був документ «Етика в комунікації»²⁸, виданий 2000 року в день Ювілею журналістів²⁹, а також з нагоди Всесвітнього дня комунікації. У ньому розглянуто економічні, політичні, культурні, виховні та релігійні аспекти соціальної комунікації, яка служить людині, і такої комунікації, котра загрожує людському благові. Документ показує, як слід застосовувати в комунікації богословсько-моральні засади й аргументи, підкреслює потребу пропагувати добро й гуманність у сучасному суспільстві, а тим самим – і потребу християнської концепції в мас-медійній діяльності.

Документи інших декастерій Римської курії

Інші декастерії Римської курії також видавали деякі документи, присвячені питанню соціальної комунікації. Зокрема, Конгрегація католицької освіти підготувала «Посібник для навчання майбутніх священиків щодо засобів соціальної комунікації» (1986)³⁰, який стоїть у ряду з іншими документами, створеними для розвитку й конкретизації положень документа цієї конгрегації «Головні засади священичого вишколу» (1985)³¹.

²⁷ «Критерії екуменічної та міжрелігійної співпраці у сфері комунікації» // *Церква і соціальна комунікація*, с. 173-178.

²⁸ Див.: «Етика в комунікації» // *Церква і соціальна комунікація*, с. 369-389.

²⁹ Протягом ювілейного 2000 року Католицька Церква вшанувала працівників усіх професій. Ювілей журналістів було відзначено у Всесвітній день комунікації, який припав на 4 червня.

³⁰ Посібник для навчання майбутніх священиків щодо засобів соціальної комунікації // *Церква і соціальна комунікація*, с. 182-201.

³¹ Див.: *Ratio fundamentalis Institutionis Sacerdotalis*, 1985 (http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccatheduc/documents/rc_con_ccatheduc_doc_19850319_ratio-fundamentalis_it.html).

Зважаючи на швидкий розвиток соціальних комунікацій, а також на нові виклики в душпастирському служінні, цей документ пропонує три рівні навчання: медіаосвіта, формація душпастирів та вишкіл спеціалістів – та окреслює їхні предмети і поняття³².

У «Посібнику» підкреслено, що «пастирські потреби вимагають від нас *принагідно* вдаватися до вивчення й використання інших засобів та знарядь вираження й спілкування, таких як театр, образотворче мистецтво тощо, навіть якщо вони й виходять за окреслені вище межі»³³. Презентуючи цей документ, кардинал Вільям Баум, префект Конгрегації католицької освіти, наголосив, що заклади для формації священиків «повинні негайно приділити пильну увагу засадничим питанням особистої поведінки сприймачів, пастирської опіки над засобами масової інформації та спеціальної підготовки священиків»³⁴. «Посібник» призначено насамперед для єпископських конференцій, єпископів дієцезій, настоятелів та викладачів семінарій³⁵.

Інший документ – «Інструкцію щодо деяких аспектів використання засобів соціальної комунікації для поширення доктрини віри» (1992) – видала Конгрегація у справах віри³⁶. Документ, за визначенням Конгрегації, «відповідає її завданню ширити й боронити церковне вчення про віру та мораль»³⁷. Аналізуючи цей текст, архієпископ Джон Патрік Фолі, президент Папської Ради у справах соціальної комунікації, робить висновок, що вказана інструкція «не проголошує нових принципів; вона збирає наявні норми в одному короткому документі й тим самим робить обширні принципи чинного церковного права легше доступними»³⁸.

Питання комунікації в інших папських документах

Папи Римські приділяли питанню соціальної комунікації чимало уваги. Крім уже згаданих спеціально присвячених цьому питанню енциклік Пія XI «*Vigilanti cura*» («За нової доби», 1936) та Пія XII «*Miranda prorsus*» («Дивовижний поступ», 1957), слід назвати Апостольське повчання папи Павла VI про євангелізацію в сучасному світі «*Evangelii nuntiandi*» («Проголошення Євангелія», 1975), хоч мова про комунікацію в ньому йде лише у зв'язку

³² Посібник для навчання майбутніх священиків, с. 187-188.

³³ Там само, с. 186.

³⁴ Там само, с. 181.

³⁵ Там само, с. 185-186.

³⁶ Інструкція щодо деяких аспектів використання засобів соціальної комунікації для поширення доктрини віри // *Церква і соціальна комунікація*, с. 206-215.

³⁷ *Церква і соціальна комунікація*, с. 204.

³⁸ Там само.

з головною темою. Павло VI виявляв особливий інтерес до теми євангелізації, і це повчання, опубліковане на відзначення десятої річниці завершення II Ватиканського собору, стало найвпливовішим і найчастіше цитованим післясоборовим документом. Фактично воно є безпосереднім продовженням соборового Декрету про місійну діяльність Церкви «Ad gentes».

Повчання має спеціальний розділ про методи й засоби євангелізації, що містить також підрозділ про мас-медіа як засіб євангелізації. Втім, усі інші засоби євангелізації, зазначені в цьому розділі (свідчення життям, жива проповідь, літургія Слова, катехиза, необхідність особистих контактів, роль Таїнств, народна релігійність), також треба розглядати в дусі широкого уявлення про соціальну комунікацію як шлях оповіщення церковного послання.

Свідченням ставлення Церкви до медіа як до «сучасного амвона» й «речника, що дає можливість промовляти до незліченної кількості людей»³⁹, є повномасштабне використання Святішим Отцем Іваном Павлом II – визнаним моральним авторитетом людства – засобів соціальної комунікації для того, щоб нести мир і благо в кожную домівку на Землі. Крім сотні особистих візитів до різних країн світу, широкого висвітлення діяльності Ватикану у пресі, на радіо, телебаченні та в Інтернеті, він присвятив темі медіа багато своїх послань з нагоди Всесвітнього дня комунікації, а також не раз торкався її у своїх апостольських повчаннях.

Назвемо кілька з них. Видане після Асамблеї Синоду єпископів 1977 року, що була присвячена справам катехизації, Повчання «Catechesi tradendae» («Поширення катехизи», 1979) мало на меті продовжити роздуми Павла VI, а також сповна викласти ті постанови, що їх ухвалив синод. Параграф про засоби комунікації є першим із кількох параграфів IV розділу про «деякі шляхи й засоби катехизації». Вперше у ватиканському документі тут окремо згадано про *групову комунікацію* як важливий спосіб проголошувати послання Церкви.

Апостольське повчання Івана Павла II про роль християнської родини в сучасному світі «Familiaris consortio» («Єднання сім'ї», 1981) спирається на постанови Асамблеї Синоду єпископів 1980 року, де було розглянуто питання про роль християнської родини. Асамблея не обійшла увагою питання соціальної комунікації. В окремому параграфі цього повчання (76-му) мова йде про «реципієнтів і працівників соціальної комунікації» у зв'язку з головною темою – родиною. В тексті сказано про вплив засобів комунікації на життя родини й на справи освіти. Зокрема, там лунає заклик до належної *медіаосвіти*, тобто до критичного використання й оцінювання засобів комунікації та їхніх програм, призначених для родинного кола⁴⁰.

³⁹ Павло VI. Evangelii Nuntiandi // Церква і соціальна комунікація, с. 331.

⁴⁰ Див.: Іван Павло II. Familiaris consortio // Церква і соціальна комунікація, с. 335.

В Апостольському повчанні про покликання й місію мирян у Церкві та світі «Christifideles laici» («Вірні Христові миряни», 1988), яке також є післясинодальним документом, засоби соціальної комунікації названо «привілейованою дорогою, яка веде до *творення і поширення культури*»⁴¹. Миряни-комунікатори повинні виробляти в собі «критичну настановленість, наснаженою любов'ю до правди», а миряни-реципієнти – «повагу до гідності особи та бажання захищати свободу людини»⁴². Головне ж – що до душпастирської відповідальності мирян належить «проповідувати спасенне слово Євангелія... на всіх дорогах світу та у його великих артеріях, якими є преса, кіно, радіо, телебачення і театр»⁴³.

У своїй енцикліці про постійну чинність місійного завдання Церкви «Redemptoris missio» («Спасительна місія», 1990) Іван Павло II говорить про засоби комунікації не лише як про знаряддя чи можливість для євангелізації. Святіший Отець «подає ширше бачення цієї реалії», розглядаючи «світ комунікації як новітній “Ареопаг” для Церкви і важливу ділянку сучасної культури»⁴⁴.

Папські послання з нагоди Всесвітнього дня комунікації

Запроваджені на II Ватиканському соборі декретом «Inter mirifica» (п. 18), папські послання з нагоди Всесвітнього дня комунікації заслуговують окремої згадки. Кожне з них має певну тему, що стосується переважно поточних проблем, з якими стикаються Церква і суспільство в царині суспільного спілкування. Папа щороку має нагоду нагадати про важливість ефективної діяльності засобів соціальної комунікації для таких різних суспільних категорій, як молодь, літні люди, родина, для запровадження справедливості у світі, для захисту людської свободи, поширення євангелізації та примирення. Часом ці послання мають загальніший характер, а часом цілком конкретні. Якщо оглянути всі послання, проголошені за 52 роки (1967–2019), то можна побачити всеохопну картину ставлення Католицької Церкви до соціальної комунікації.

Взявши послання за основу, можна дослідити внесок Католицької Церкви у поступ суспільства та розвиток церковної думки щодо засобів соціальної комунікації, адже «здебільшого ці послання оптимістично описують можливості новітніх технічних засобів, хоч і застерігають нас про можливі небезпеки»⁴⁵.

⁴¹ Іван Павло II. Christifideles laici // *Церква і соціальна комунікація*, с. 338.

⁴² Там само.

⁴³ Там само, с. 339.

⁴⁴ Іван Павло II. Redemptoris Missio // *Церква і соціальна комунікація*, с. 340.

⁴⁵ *Церква і соціальна комунікація*, с. 218.

Тему Дня комунікації оголошують заздалегідь, і датою написання на більшості послань є 24 січня (день св. Франциска Сальського, покровителя журналістів-католиків), хоча сам День відзначають зазвичай у травні. Мирян цього дня закликають до співпраці та молитви за роботу Церкви на ниві мас-медіа, а також до фінансових пожертв на цю мету.

Окрім щорічних папських послань, Папська Рада у справах соціальної комунікації публікує також додаткові поради та пропозиції щодо можливих тематичних заходів або церковних відправ. А вже від єпископів і національних єпископських конференцій залежатиме, як використати ці поради і пропозиції та як відзначити Всесвітній день комунікації на місцях. Деякі єпископи влаштовують спеціальні прийняття для місцевих католицьких журналістів, презентації або інші заходи, щоби привернути громадську увагу до засобів соціальної комунікації. Подекуди – наприклад, у Гонконгу – Католицька Церква, в дусі екуменізму, відзначає цей день спільно з іншими християнськими Церквами.

Висновки

Католицька Церква чітко визначила своє бачення мети, завдань та служіння соціальної комунікації через різноманітні документи. Насамперед вона оцінює позитивний бік діяльності медіа: «У наш час дивовижного поступу засобів комунікації найбільшою й найціннішою їхньою допомогою людям стає те мереживо зв'язків, що його ці засоби сплітають між народами і культурами»⁴⁶. Адже саме *єдність загальнолюдської родини, так само як і поступ*, має бути метою соціальної комунікації як «дару Божого»⁴⁷.

Для поступу людства дуже багато важать нові технології та засоби соціальної комунікації,

які дають можливість зберігати безмір інформації в штучній пам'яті комп'ютерів і цим самим уможливають широкий і негайний доступ до знання, цієї спільної спадщини людства, до вчення й Передання Церкви, до слів Святого Письма, до настанов великих учителів духовності, до історії й традиції місцевих Церков, чернечих орденів та мирянських установ, до ідей та досвіду предтеч і новаторів, чиї прозріння й відкриття – це постійне свідчення вірної присутності посеред нас люблячого Отця, Який виймає зі Свого скарбу нове і старе (пор. Мт 13:52).⁴⁸

---

⁴⁶ Іван Павло II. Послання з нагоди Всесвітнього дня комунікації, 1988 // *Церква і соціальна комунікація*, с. 306-307.

⁴⁷ Іван Павло II. Послання з нагоди Всесвітнього дня комунікації, 1991 // *Церква і соціальна комунікація*, с. 317.

⁴⁸ Іван Павло II. Послання з нагоди Всесвітнього дня комунікації, 1990 // *Церква і соціальна комунікація*, с. 316.

Однак при цьому Церква не може не бачити, що

ті самі засоби, за які ми дякуємо Отцеві, повсякчас відкривають нам очі на обмеженість нашого людського становища, на присутність зла в окремих особах і в суспільстві, на марну жорстокість і несправедливість, що їх люди виявляють одне до одного під стількома різноманітними приводами. Через ці засоби ми часто опиняємося в ролі безпомічних спостерігачів і пасивністю своєю тільки потураємо лютим злочинствам, що кояться по всьому світові. Причини цих злочинств різні: історична ворожнеча, расові упередження, прагнення помсти, жага влади, жадоба до багатства, себелюбство, брак поваги до людського життя і людських прав.⁴⁹

З одного боку, як можемо проаналізувати на основі документів Католицької Церкви, засоби соціальної комунікації роблять великий поступ і благо для служіння потребам суспільства та людини, у тому числі – церковним. З іншого боку, маємо виклики, витоки й основа яких лежать в інформаційному полі, а саме: «фейкові новини», інформаційні маніпуляції, приховування фактів або маніпулювання ними, незбалансоване подання тривожних новин, розпалювання різного роду конфліктів, інформаційні війни, – і це далеко не повний перелік серйозних проблем сучасних медій.

Християнин, як каже папа Іван Павло II, «гірко горює через ці лиходійства та причини, що їх породили. Проте він покликаний до чогось набагато більшого: *перемагати зло добром* (пор. Рим 12:21)»⁵⁰. І тут я хотів би підкреслити потребу правди і моральних принципів, до яких постійно звертаються документи Католицької Церкви у ділянці соціальної комунікації. У центрі уваги Церкви, як відомо, завжди перебуває людина – вільна істота, створена на образ і подобу Божу⁵¹.

У сучасних засобах комунікації дуже нелегко перемагати зло добром. Церква бачить велику підлеглість мас-медіа економічним, суспільним і різноманітним політичним елітам та узалежненість медій від них. На думку Церкви, таке ганебне явище суперечить меті й самій природі засобів комунікації, адже

їхнє основне й вельми важливе суспільне завдання – працювати задля здійснення людського права на інформацію, обстоювати справедливість при досягненні спільного блага, допомагати особам, громадам і народам

---

⁴⁹ Іван Павло II. Послання з нагоди Всесвітнього дня комунікації, 1992 // *Церква і соціальна комунікація*, с. 319-320.

⁵⁰ Там само, с. 320.

⁵¹ Павло VI. Послання з нагоди Всесвітнього дня комунікації, 1976 // *Церква і соціальна комунікація*, с. 254-257.

у їхніх шуканнях правди. Ці засоби тільки тоді виконують свої вкрай важливі завдання, коли плекатимуть обмін ідеями та інформацією між усіма верствами й ділянками суспільства, щоб усякий відповідальний голос міг бути почутий.⁵²

Тому Церква закликає

вживати національних та міжнародних заходів не тільки для того, щоб надати бідним і далеким від керма влади доступ до інформації, потрібної для їхнього особистого та суспільного розвитку, а й для того, щоб забезпечити всім цим людям можливість діяльної й відповідальної участі у формуванні змісту медіа-матеріалів, а також у визначенні структури й політики національних установ соціальної комунікації.⁵³

Бог створив людину з душею й розумом, очевидно, для того, щоб вона могла любити і самовдосконалюватися. Тому коли медіа озвучують ненависть і сприяють саморуйнуванню людини, це різко суперечить Божому планові й може бути внеском у загибель цивілізації.

Як бачимо, Церква не уникає розглядати у своїх документах гострі чи контроверсійні питання. Її підхід до вирішення їх і є зразком доброзичливої налаштованості. Одне з цих питань – дуже нелегка проблема зображення зла в медіа⁵⁴, адже «людське життя не можна збагнути, принаймні не можна збагнути усіх його гострих і глибоких конфліктів, якщо свідомо закривати очі на злочини й зло, бо ж саме вони часто спричиняють і підживлюють ці конфлікти»⁵⁵. То що ж, чи може, наприклад, ідеальний фільм зображати такі речі? На це питання, «над яким замислювалися найвидатніші поети й письменники всіх часів і так само будуть замислюватися над ним поети й письменники майбутнього»⁵⁶, Церква відповідає:

Коли боротьба зі злом (включно з тими випадками, коли зло на певний час бере гору) потраєтована в контексті всієї праці таким способом, щоб допомогти глядачам краще пізнати життя і дати йому лад, щоб показати, як слід поводитися людині, як добитися більшої згоди між словами

---

⁵² Aetatis novae // *Церква і соціальна комунікація*, с. 149.

⁵³ Там само.

⁵⁴ Хочу підкреслити, що цим питанням у ХХ столітті займалися, крім церковних інституцій (наприклад, Папської Ради у справах соціальної комунікації), окремі богослови: скажімо, о. Томас Пурайдатхіл (див.: Th. Purayidathil. *Vivere con i mass media*. Roma 2000) та о. Гвідо Гатті (див.: G. Gatti. *Etica della comunicazione* // F. Lever, P. C. Rivoltella, A. Zancchi. *La comunicazione. Il Dizionario di scienze e tecniche*. Roma 2002, с. 452-461). Серед провідних світських науковців у сфері масової комунікації назву насамперед Джорджа Гербнера, який є автором значної кількості дослідницьких праць у цій ділянці (зокрема, див.: G. Gerbner. *Violence and Terror in the Mass Media*. Paris 1988).

⁵⁵ *Communio et Progressio* // *Церква і соціальна комунікація*, с. 106.

⁵⁶ Там само.

й учинками, – тоді це зло можна включити у фільм як істотний момент сюжету. І такий фільм тільки посприяє поступові людства.⁵⁷

Питання про буяння насильства в медіа (так само, до речі, як і про надзвичайне поширення в цих засобах порнографії та лихослів'я або обстоювання абортів чи евтаназії) є настільки важливим, що Церква не раз до нього повертається:

У часи загального й прикрого замішання в питанні моральних норм засоби комунікації зробили порнографію та насильство доступними для величезної аудиторії, зокрема для молоді й навіть для дітей, і ця біда, що колись загрожувала переважно розвиненим країнам, тепер через засоби комунікації розкладає моральні цінності країн, що розвиваються.⁵⁸

Папа Іван Павло II, звертаючись до молоді, намагається застерегти її, вказуючи на схильність медіа

успавляти насильство, різними способами висвітлюючи й зображуючи його, як це й сьогодні вже трапляється, у щоденних газетах (часом поряд із «заспокійливими» словами й картинками, за допомогою яких автори вдають, начебто негативно ставляться до висвітлюваних фактів)! Частогусто отаке напозір безсторонне «висвітлення фактів» служить для того, щоб жорстокими й дикими пристрастями підігрівати мляве зацікавлення читачів.⁵⁹

Кожен серйозний журналіст чи працівник ділянки масової комунікації мусить задуматися над ось цими рядками:

Висвітлення фактів насильства й жорстокості потребує особливої обережності й тактовності. Ніхто не заперечить, що людське життя обтяжене насильством і жорстокістю, що такі речі трапляються в наш час як ніколи часто... Однак якщо криваві події змальовано надто реалістично або якщо на них надто часто зосереджують увагу, то виникає небезпека спотворити всю картину людського життя. Також можливо, що таке зображення насильства й жорстокості породить певну настановленість душі і (як твердить багато фахівців) викличе психоз – явище, невідкладне контролю тих сил, що пустили його до життя. Усе це може тільки утвердити жорстокість і насильство як звичний спосіб вирішувати суперечки.⁶⁰

На глибоке переконання Церкви, комунікатори, збираючи та оприлюднюючи новини, повинні «дотримуватись морального закону та шанувати

---

⁵⁷ Там само.

⁵⁸ «Порнографія та насильство в засобах соціальної комунікації», с. 164.

⁵⁹ Іван Павло II. Послання з нагоди Всесвітнього дня комунікації, 1981 // *Церква і соціальна комунікація*, с. 277.

⁶⁰ *Communio et Progressio* // *Церква і соціальна комунікація*, с. 102.

права й гідність людської особи. Не кожне знання допомагає, а “любов буде” (1 Кор 8:1)»⁶¹. Гасло «любов будує» має бути гаслом кожного чесного й відповідального комунікатора, як і загалом кожної людини.

Документи – documents

- Пій XI. Енцикліка *Vigilanti Cura* («Невсипуща турбота», 1936) // *Церква і соціальна комунікація* / упоряд. М. Перун. Львів: Видавництво УКУ 2004, 28-38.
- Пій XII. Апостольське повчання *Il Film Ideale* («Досконалий фільм», 1955) (http://w2.vatican.va/content/pius-xii/it/apost_exhortations/documents/hf_p-xii_exh_25101955_ideal-film.html).
- Пій XII. Енцикліка *Miranda Prorsus* («Дивовижний поступ», 1957) // *Церква і соціальна комунікація*, 42-71.
- Пій XII. Апостольський лист *Proclamant Ste Claire patronne céleste de la télévision* («Проголошення св. Клари небесною покровителькою телебачення», 1958) (http://w2.vatican.va/content/pius-xii/fr/apost_letters/documents/hf_p-xii_apl_21081958_st-claire.html).
- II Ватиканський собор. Декрет про засоби соціальної комунікації *Inter mirifica* («3-поміж дивовиж», 1963) // *Церква і соціальна комунікація*, 77-86.
- Павло VI. Апостольський лист *In fructibus multis* («Серед багатьох плодів», 1964) (http://www.vatican.va/content/paul-vi/it/motu_proprio/documents/hf_p-vi_motu_proprio_19640402_in-fructibus-multis.html).
- Душпастирська інструкція *Communio et progressio* («Єдність і розвиток», 1971) // *Церква і соціальна комунікація*, 90-136.
- Павло VI. Апостольське повчання *Evangelii Nuntiandi* («Проголошення Євангелія», 1975) // *Церква і соціальна комунікація*, 328-333.
- Павло VI. Послання з нагоди Всесвітнього дня комунікації «Соціальна комунікація та найголовніші права й обов'язки людини» (1976) // *Церква і соціальна комунікація*, 254-257.
- Іван Павло II. Апостольське повчання *Catechesi Tradendae* («Поширення катехизи», 1979) // *Церква і соціальна комунікація*, 334.
- Іван Павло II. Апостольське повчання *Familiaris Consortio* («Єднання сім'ї», 1981) // *Церква і соціальна комунікація*, 335-337.
- Іван Павло II. Послання з нагоди Всесвітнього дня комунікації «Соціальна комунікація та відповідальна людська свобода» (1981) // *Церква і соціальна комунікація*, 274-278.
- Конгрегація католицької освіти. *Ratio fundamentalis Institutionis Sacerdotalis* («Головні засади священничого вишколу», 1985) (http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccatheduc/documents/rc_con_ccatheduc_doc_19850319_ratio-fundamentalis_it.html).
- Конгрегація католицької освіти. Посібник для навчання майбутніх священників щодо засобів соціальної комунікації (1986) // *Церква і соціальна комунікація*, 182-201.

⁶¹ *Inter mirifica* // *Церква і соціальна комунікація*, с. 80.

- Іван Павло II. Апостольське повчання *Christifideles laici* («Вірні Христові миряни», 1988) // *Церква і соціальна комунікація*, 338-339.
- Іван Павло II. Послання з нагоди Всесвітнього дня комунікації «Соціальна комунікація і поширення солідарності та братерства між країнами й народами» (1988) // *Церква і соціальна комунікація*, 306-309.
- Папська Рада у справах соціальної комунікації. «Критерії екуменічної та міжрелігійної співпраці у сфері комунікації» (1989) // *Церква і соціальна комунікація*, 173-178.
- Папська Рада у справах соціальної комунікації. Душпастирський відгук «Порнографія та насильство в засобах соціальної комунікації» (1989) // *Церква і соціальна комунікація*, 162-170.
- Іван Павло II. Енцикліка *Redemptoris Missio* («Спасительна місія», 1990) // *Церква і соціальна комунікація*, 340-341.
- Іван Павло II. Послання з нагоди Всесвітнього дня комунікації «Християнське послання в комп'ютерній культурі» (1990) // *Церква і соціальна комунікація*, 314-316.
- Іван Павло II. Послання з нагоди Всесвітнього дня комунікації «Масова комунікація та єдність і прогрес загальнолюдської родини» (1991) // *Церква і соціальна комунікація*, 317-318.
- Конгрегація у справах віри. Інструкція щодо деяких аспектів використання засобів соціальної комунікації для поширення доктрини віри (1992) // *Церква і соціальна комунікація*, 206-215.
- Папська Рада у справах соціальної комунікації. Душпастирська інструкція про засоби соціальної комунікації *Aetatis novae* («За нової доби», 1992) // *Церква і соціальна комунікація*, 140-158.
- Іван Павло II. Послання з нагоди Всесвітнього дня комунікації «Проголошення Христового послання в засобах масової комунікації» (1992) // *Церква і соціальна комунікація*, 319-322.
- Папська Рада у справах соціальної комунікації. «Етика в комунікації» (2000) // *Церква і соціальна комунікація*, 369-389.

Бібліографія – Bibliography

- Гіденс Ентоні. *Соціологія*. Київ: Основи 1999.
Giddens Anthony. *Sotsiologhiia*. Kyiv: Osnovy 1999.
- Короткий оксфордський політичний словник*. Київ: Основи 2006.
Korotkyi oksfordskyi politychnyi slovnyk. Kyiv: Osnovy 2006.
- Церква і соціальна комунікація* / упоряд. М. Перун. Львів: Видавництво УКУ 2004.
Tserkva i sotsialna komunikatsiia / ed. M. Perun. Lviv: Vydavnytstvo UKU 2004.
- Annuario Pontificio*. Città del Vaticano: LEV 2002.
- Gatti Guido. *Etica della comunicazione* // F. Lever, P. C. Rivoltella, A. Zancchi. *La comunicazione. Il Dizionario di scienze e tecniche*. Roma: Elledici-Rai Eri-LAS 2002, 452-461.

- Gerbner George. *Violence and Terror in the Mass Media* [= *Reports and Papers in Mass Communication*, n. 102]. Paris: UNESCO 1988.
- McLuhan Marshall. *Understanding Media. The Extensions of Man*. New York: McGraw-Hill 1964.
- Purayidathil Thomas. *Vivere con i mass media*. Roma: Las 2000.
- Rivoltella Pier Cesare. *Teoria della comunicazione*. Brescia: La scuola 1998.

Mykhaylo Perun

GENERAL OVERVIEW OF THE KEY DOCUMENTS OF THE CATHOLIC CHURCH ON SOCIAL COMMUNICATION

The article presents an overview of the main documents of the Catholic Church on social communication in the twentieth century. The author analyses some papal encyclical, the Decree of the Second Vatican Council on communication, documents of the Papal Board for Social Communication and other Congregations of the Roman Curia as well as some papal documents related to social communication, including papal messages on the occasion of World Communication Day.

Keywords: social communication, social communication means, informational epoch, information society, mass communication.